

МИНОБРНАУКИ РОССИИ
Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение
высшего образования
«Хакасский государственный университет им. Н.Ф. Катанова»
(ХГУ им. Н.Ф. Катанова)
Институт филологии и межкультурной коммуникации

УТВЕРЖДАЮ
Член приемной комиссии
Ректор ХГУ им. Н.Ф. Катанова
Красноярск

« 31 » октября 2020 г.

Программа вступительного испытания
по хакасскому языку и литературе
для лиц, поступающих на направление подготовки
44.03.05 Педагогическое образование, профиль:
Хакасский язык и литература, Иностранный язык

1. Программа вступительного испытания по хакасскому языку и литературе

2. Разработчик (и) программы:

Зав. кафедрой хакасской филологии И.Л. Кызласова
(должность) (кафедра) (подпись) (ФИО)

3. ПРИНЯТА на заседании кафедры хакасской филологии

21.10.2020 г. протокол № 3
(дата)

Зав. кафедрой И.Л. Кызласова 22.10.2020
(подпись) (ФИО) (дата)

4. РАССМОТРЕНА на заседании Ученого Совета

Института филологии и межкультурной коммуникации
(наименование структурного подразделения)

29.10.2020 г. протокол № 4
(дата)

Председатель УС Т.С. Чиверская 29.10.2020 г. _____
(подпись) (ФИО) (дата)

СОДЕРЖАНИЕ

I. ПОЯСНИТЕЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Целью вступительных испытаний является оценка теоретической и практической подготовленности абитуриента к обучению в вузе по направлению подготовки 44.03.05 Педагогическое образование: Хакасский язык и литература - Иностранный (английский) язык.

Вступительный экзамен проводится в форме тестирования по хакасскому языку и литературе.

На вступительном экзамене по хакасскому языку и литературе абитуриенту предлагаются тесты из двух вариантов по 50 заданий. На его выполнение дается 120 минут.

Максимальная сумма баллов составляет - 100. К участию в конкурсе допускаются абитуриенты, набравшие более 50 баллов. Одно тестовое задание оценивается в 2 балла.

II. СОДЕРЖАНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ

2.1. Хакасский язык

КІРІС. ФОНЕТИКА. ОРФОГРАФИЯ

Кіріс. Хакас тілі – хакас чонының тілі.

Хакас литература тілі – чон тілінің нормаа салыл парған формазы. Хакас тілінің сағамғы чуртазы. «Хакас тілі» дисциплинаның өөн онағлары, пүдізі.

Фонетика.

Тапсағ – фонетиканың өөн единицазы. Тапсағларның артикуляция саринаң омазы.

Согласнайларның пүтчеткен орны хоостыра көрімнері. Согласнайларның пүтчеткен ондайлары хоостыра көрімнері. Согласнайларның үн паза суулас араласчатханы хоостыра көрімнері.

Гласнайларның тіл араласчатханы хоостыра көрімнері. Гласнайларның ирін араласчатханы хоостыра көрімнері.

Орфография

Хакас орфографиязының пөліктері: ұ, ө, йоттығ буквалар, узун гласнайлығ сөстер, хадыл сөстер, ікі хости согласнай.

ЛЕКСИКОЛОГИЯ ПАЗА ФРАЗЕОЛОГИЯ. СӨС ПҮДІРІЗІ

Лексикология

Пір паза көп тузалығ сөстер. Сөстернің көні паза наа (алысхан) тузалары.

Лексической омонимия.

Лексической синонимия.

Лексической антонимия.

Хакас тілінің сөстіг пайы, аның пүтчеткені. Хакас лексиказының өөн сөстері.

Прай чон тузаланчатхан паза диалектнай сөстер.

Неологизмнер – амғы хакас тілінің лексиказын пайытчатхан тиріг. Иргілен парған лексика.

Фразеология.

Фразеологизмнернің тузазы.

Сөс пүдірізі.

Сөстің пүдізі. Пүткен паза пүтпеен өөн. Хозымнарның көрімнері: сөс пүдірчен, форма пүдірчен, сөс хубулдырчаң.

МОРФОЛОГИЯ

Адалыс.

Адалыс пос алынча чоох чардыгы полчатханы.

Адалыстың лексико-грамматической пөліктері. Наричательной паза собственной, тіріг паза тіріг нимес. Сан категориясы, аның тузаы, пїлдірілчеткен ондайлары.

Адалыстарның тартылгы форма категориясы.

Адалыстарның падеж категориясы.

Пїлдіріс.

Пїлдірістің тиксі грамматической тузаы, хубулызы, синтаксической тузаы.

Пїлдірістернің тыдыс, толдыра нимес, тичнестіріс формалары.

Числительная.

Числительная пос алынча чоох чардыгы полчатханы. Категориальной тузаы, грамматической категориялары, синтаксис тузаы.

Числительнаяларның лексико-грамматической пөліктері: сан, изертгіс, пөліс, чыбылыс, чағыннас. Оларның тузалары, пїлдірілчеткені. Унах числительнаялар.

Числительнаяларның пүдізі хоостыра пөліктері: олаңай паза хадыл (пїріккен, палғалыстығ).

Местоимение.

Местоимение пос алынча чоох чардыгы полчатханы.

Местоимениелернің тузаы хоостыра көрімнері: сырай, тартылгы, айланыс, көзідіг, чарыдығ, сурьы, тееліс, іле нимес, отрицательная.

Иділіс.

Залог категориясы. Көні (өөн) залог, аның тузаы. Айланыстығ залог, аның тузаы, пїлдірчеткені. Пользығылығ залог, аның тузаы, пїлдірчеткені. Страдательная залог, аның тузаы, пїлдірчеткені. Күстег залог, аның тузаы, пїлдірчеткені.

Наклонение категориясы. Молчастығ наклонение, аның тузаы, сырайча хубулызы, молчастығ наклонениені тус формалары. Сослагательная наклонение, аның тузаы, сырайча хубулызы. Хыныстығ наклонение, аның тузаы. Полғадағ наклонение, аның тузаы. Күстечен наклонение, аның тузаы, сырайча хубулызы. Күстечен наклонениенің пастағы сырайда үс сан формазы.

Изъявительная наклонение, аның тузаы.

Тус категориясынаңар тиксі оңнағ.

Іле нимес форма, аның тузаы, пүдізі.

Деепричастиенің тиксі омазы. Деепричастиелернің формалары. Пїріктіріс деепричастие (-ып, -іп, -п), пүдізі, тузалары. Пїрге деепричастие (-а, -е), пүдізі, тузалары. Син деепричастиелері (-ғанча, -генче; -ғали, -гели), пүдізі, тузалары.

Причастиелернің тус формалары. Полчатхан тустың причастиелері -чатхан/-четкен аффикстіг полчатхан тус; -иган/-иген аффикстіг полчатхан тус; -дырған/-дїрген аффикстіг полчатхан тус; тур, одыр, чөр пользығылығ глаголлар пользыинаң пүтчеткен полчатхан тус.

Ирткен тус причастиелері: -ған/-ген аффикстіг ирткен тус; -ғалах/-гелек аффикстіг иділгелек ирткен тус.

Полчатхан-полар тус причастиезі (-чан/-чен).

Полар тус причастиелері: -ар/-ер аффикстіг полар тус; -ғадағ/-гедег аффикстіг полар тус.

Наречие.

Наречиелернің тузаы хоостыра пөліктері.

Пользығылығ чоох чардыхтары

Послелогтар.

Союзтар таныхтапчатхан синтаксис теелістері: тиңни (пірігіс, тоғырлас, пөліс), теести (сылтағ, молчас, салтар, толдырығ, пөгін).

Частичаларның тузазы хоостыра көрімнері: көзідіг, чарыдығ, пөліс, тыдыс, чөпсініс, тоғырлас, сурығ, ікінчлес, сурыныс, кўстег.

СӘС ШРІГІЗІ. ОЛАҒАЙ ЧООХТАҒЛАРНЫҢ СИНТАКСИЗИ

Синтаксической палғалыстың өөн оңдайлары: согласование (төйлестіріс палғалыс), управление (устағлығ палғалыс), примыкание (хости), тартылғылығ.

Чоохтағның пөліктері: а) пүдізі хоостыра (олағай, хадыл); б) модальность саринаң пөліктері (чаратчатхан-чаратпинчатхан); в) чоох пөгіні хоостыра пөліктері (искірігіліг, сурығылығ, кўстегліг); г) көңні хоостыра (хысхырымның, хысхырымның нимес); д) ікі алай пір өөн членніг пар алай чох полчатханынаң (пір өөн членніг, ікі өөн членніг); е) ікінчі орынның член пар алай чох полчатханынаң (тараңхай - тараңхай нимес); ж) төйи паза чара турчатхан членнер пар алай чох полчатханынаң (сидіктелген, сидіктелбеен); з) чоохтағда прай кирек членнер пар алай чох полчатханынаң (толдыра – толдыра нимес).

Подлежащай, аның пілдірілчеткен оңдайлары.

Сказуемай, пілдірілчеткен оңдайлары.

Чарытхы, аның пілдірілчеткені, төйи паза төйи нимес чарытхылар, тараңхай чарытхылар. Приложение. Чарытхының өөн сөснен палғалысчатханы.

Толдырығ, аның көрімнері (көні паза тоғыртын) паза пілдірілчеткені. Толдырығның өөн сөзінең палғалысчатханы.

Обстоятельство, аның көрімнері паза пілдірілчеткені. Детерминанттардаңар оңнағ, оларның тузазы.

Ікінчі орынның членнернің чара турызы.

Пір өөн членніг чоохтағлар.

Сказуемайлығ пір өөн членніг чоохтағлар: сырайы іле көзіділген, сырайы іле көзіділбеен, сырайы тиксі көзіділген, сырайы көзіділбеен.

Подлежащайлығпір өөн членніг чоохтағлар: адалыстығ.

ХАДЫЛ ЧООХТАҒЛАРНЫҢ СИНТАКСИЗИ

Тиңни палғалыстығ хадыл чоохтағлар.

Тиңни палғалыстығ хадыл чоохтағларның көрімнері: піріктіріс союзтығ тиңни палғалыстығ хадыл чоохтағлар, пөліс союзтығ тиңни хадыл чоохтағлар, тиңнестіріс-тоғырлас союзтығ хадыл чоохтағлар паза ан. п.

Теести палғалыстығ хадыл чоохтағлар.

Теести палғалыстығ хадыл чоохтағлардаңар оңнағ, оларның пүдізі (өөн паза хоза чоохтағлар) паза грамматика тузазы. Теести палғалыстығ хадыл чоохтағларның істіндегі палғалыстарны таныхтачаң оңдайлар. Хоза чоохтағлар, оларның көрімнері.

Союз чох хадыл чоохтағлар.

Союз чох хадыл чоохтағлардаңар оңнағ. Союз чох хадыл чоохтағларның чардыхтарын палғалыстырчаң оңдайлар.

III. ТУЗАЛАНҒАҢ ЛИТЕРАТУРА

1. Хакас тілінең школа учебниктері.

2. Хакасский язык. Морфология./Под ред. Карпова В.Г. - Учебное пособие (на хакасском языке) для студентов, обучающихся по специальности 021700.02-Филология (Хакасский язык и литература) – Абакан: Изд-во ХГУ им. Н.Ф. Катанова, 2004.

3. Хакас тілінің орфографиязы. Орфография сөстігі. - Ағбан, 1988.

4. Хакас тілі. Лексикология. Дисциплинача үгредіг паза методика комплексі./ В.А. Боргояков, И.Л. Кызласова, М.А. Медведева. – Ағтбан: Изд-во «Диалог-Сибирь», 2008.

2.2. Хакасская литература

Хакас литературасы паза фольклор палғалыстары

1930 чыллардағы хакас литературасы. Пастағы кибелістер чарыхха сыхханы (1928). Кибелістер тахпах көрімніг полғаны, оларның өөн темалары. Хакас поэзиясының төстөгчїлерї (А.М. Топанов, В.А. Кобяков, К.К. Самрин, М.А. Аршанов).

В.А. Кобяковтың прозазында наа чуртас омазы. Чоохтарының өөн темалары («Мылтых табызы», «Хасхыларның унадылған ордызы», «Партизан күннерї»).

«Айдо» - пастағы автобиографическай повесть. өөн полта чолы, хоос тілі. Критика повестьтї паалааны.

А.М. Топанов – драматург. Пастағы пьесалары: «үгредіглїг чобағ чох», «Мылтыхтаң тракторға».

«Алаахтыртхан Хорхло» - музыкалығ күлкістіг ойын. Читтернїң омалары чарых хоосталғаны. Матырларның хылии күлкістіг читїрілгенї (пайлар, Тапчы, Хорды).

М.С. Коковтың чайаачызы. Кибелістернїң өөн темалары. «өріністіг тоғазығ» повестьте наа кїзінің хылии төреенї. Повестьтїң пүдізі, тілі.

М.С. Коков – драматург. «Ақун» - пастағы хакас драма. өөн полтазы. Омалар тирең чарыдылғаны. Ойынның сценадағы чуртазы.

Н.Г. Доможаковтың чайаачызы. Поэзиясының өөн темалары: чирї-суунаңар, ынархастаңар, көөленїстеңер, кїзі үлүзінеңер. «Галина» поэманың өөн сағызы, хоос тілі. «Тыттығ тағ» поэмада фольклор кибїрлерї.

Н.Г. Доможаковтың «Ыраххы аалда» романы. Романның хакас литературасындағы орны. өөн темазы, матырларның ондайлары, хоос тілі.

И.М. Костяковтың чайаачызы. И.М. Костяковтың «Чїбек хур» романы. Романда чаа паза хыныс темалары. Аал хонииндағы матырлар. Романны критика паалааны.

М.Е. Кильчичаковтың чайаачызы. Поэзиясының тематиказы («Ікї кинек», «Тїріг хан», «Ах чахайах», рубаилер, ан. пасх.). Кибелістерде фольклор кибїрлерї паза наа чоллар.

М.Е. Кильчичаковтың драматургиязы. «Хулғлар», «Абалығ хол» ойыннарның жанрлары, өөн сағызы. Матырларның хылыхтары тирең чарыдылғаны. Пьесаларның хоос тілі.

Н. Тиниковтың чайаачызы. Поэзиясының аймах темалары («Төреен суум», «Көгле, хайчы», «Төреен тїл», ан. пасх.). Кибелістернїң хоос тілі.

Н.Е. Тиниковтың прозазы. «Кавристїң көглерї» повестьтїң хакас литературасындағы орны. «Тїріг кїзі өлбечең» повестьтїң өөн сағызы, матырларның ондайлары.

М.Н. Чебодаевтїң поэзиязы. М. Чебодаевтїң кибелістерїнїң өөн темалары, өөн сағызы. «Анымчох» поэманың хакас литературасындағы орны. Поэманы критика паалааны.

М.Н. Чебодаевтїң прозазы. М. Чебодаев – чоохтар, очерктер авторы. «Крепин» чоохтың хакас прозазын тилїткенї. өөн матырларның омалары сын хоосталғаны.

С.И. Чарковтың чайаачызы. С. Чарковтың чоохтарының өөн темалары. «Анначакхтың көөленїзі» чоохта өөн матырларның омалары хоос чайалғаны. «Ыраххы нанчы» чоохтың өөн сағызы. Чоохтарның тілі.

М.Р. Баиновтың чайаачызы. М. Баиновтың поэмалары хакас поэзиязын пайытханы («Көөленїстеңер көг», «Таң солбанында тоғазығ», ан. пасх.). Чонның паспийн пүткен чайаачызынаң палғалыс.

К.Т. Нербышевтің чайаачызы. К. Нербышев – поэт паза прозаик («Көбөрес көглері», «Ады чох солдат», ан. пасх.). «Хорлаңа хара суғ» - пастағы көбленістөңер чарых көг.

К. Нербышевтің «Көгім хорымнарда» романы. Романның темазы, өөн сағызы, пүдізі. өөн матырларның омалары (Ягор, Хызапыйа Сафоновна, Аглона, Көстігес, ан. пас.). Ипчі кізінің үлүзі.

В.Г. Шулбаеваның чайаачызы. В. Шулбаеваның драматургиязын тиксі паалыры. «Сарналбаан сарын» ойынның өөн темазы, тирең сағызы. «Сыын мүүзі» пьесада кізі паза чир-чайаан сурығ көдірілгені. Ойыннарның театрдағы чуртазы.

В.К. Татарованың чайаачызы. В. Татарова – поэт паза прозаик. Кибелістернің өөн сурығлары («Часхы пүрлер» чыындыдан). «Аат табызы» повестьтің өөн сағызы. Читтернің омалары.

А.А. Халларовтың чайаачызы. Поэзиязының тематиказы. Чоохтарының хакас прозазындағы орны («Той» чыындыдан). «Акай» повестьтің өөн сағызы, хоос тілі. Критика А. Халларовтың чайаачызынаңар.

В.Г. Майнашевтің чайаачызы. Кибелістер чыындыларын тиксі үзүрері («Ирбен от», «Көök саңнары», «Сырлалған халсарығ»). өөн темалары: чир-чайааннаңар, ічедөңер, көбленістөңер. Кибелістернің хоос тілі, өөн омалары.

В.Г. Майнашевтің поэамалары. В. Майнашев поэма жанрын тиліткені. «Маага» поэманың пүдізі, өөн сағызы, фольклорнаң палғалызы. «Чатхан» ныхах фольклорға төстенгені. В. Майнашевтің чайаачызын критика паалааны.

Сағамғы хакас прозазы. И.П. Топоевтің хормачы паза хазалчых чоохтарының тузазы («Хоналтых өдік», «Туғаннар» чыындылар хоостыра).

А.Е. Султрековтың прозазын тиксі үзүрері.

Сағамғы хакас поэзиязы. Г. Кичеевтің кибелістері паза рубаилері (аймах чыындылары хоостыра), оларның өөн сурығлары, хоос тілі.

ТУЗАЛАНЧАҢ ЛИТЕРАТУРА

1. Хакас литературазынаң школа учебниктері.
2. Антошин К.Ф. У истоков жизни. – Красноярск, 1982.
3. Боргоякова М.П., Таскаракова Н.Н. Хакас литературазы (драматургия, поэзия). – Абакан, 2004.
4. Вопросы развития хакасской литературы. – Абакан, 1990.
5. Карамашева В.А. Развитие хакасского рассказа. – Абакан, 2004.
6. Литература науказы терминнерінің орыс – хакас сөстігі. – Ағбан, 1997.
7. Очерки истории хакасской советской литературы. – Абакан, 1985.
8. Писатели Хакасии. Библиографический справочник. – Абакан, 2000.
9. Хакасские писатели. Библиографический справочник. – Абакан, 1999.